

MAKK FERENC

MEGJEGYZÉSEK
SALAMON ÉS I. GÉZA TÖRTÉNETÉHEZ

1063 augusztusának végén — miután I. Béla valamennyi megegyezési ajánlata elutasításra talált — IV. Henrik német király csapatai Salamon uralmának restaurálása céljából megindultak Magyarország ellen. Szeptember elején betörték az országba és hamarosan elfoglalták Mosont. Az egyik legfontosabb nyugati határvár eleste után szeptember 11-én meghalt — a dömösi szerencsétlenség nyomán súlyos beteg — I. Béla király.¹ Ezt követően Béla legidősebb fia kortárs német kútfő tanúbizonyága szerint tárgyalási javaslattal fordult a német sereg vezéreikhez. Géza herceg felajánlotta, hogy amennyiben Salamon udvarában származásának és érdemeinek megfelelő megbecsülésben lesz része, akkor ő meghódol, harc helyett a békét választja, és elismeri Salamont Magyarország királyának. Az ereje tudatában levő német vezetés azonban — nyilván Salamon és hívei jóváhagyásával — nem fogadta el Géza felajánlkozását.² IV. Henrik és Salamon elutasító magatartása mögött az húzódozott meg, hogy nem voltak hajlandók az országot megosztani. Nem kétséges ugyanis, hogy Géza 1063 szeptemberében csak a hercegség elnyerése fejében lett volna kész békésen kiegyezni Salamonnal.³ Noha az idézett német forrás nem tesz említést arról, hogy ekkor Géza a dukátust is követelte volna magának, de a későbbi események, mindenekelőtt pedig a győri egyezmény alapján teljes joggal lehetett erre következtetni.

Géza — „békét a dukátusért” — javaslatának elutasítása után a herceg és testvérei lengyel földre távoztak, ahonnan október—november táján — a lengyel uralkodótól, Merész Boleszlávtól kapott jelentős nagyságú sereggel — törtek be az országba. Salamon, mivel IV. Henrik kivonulása miatt nem álltak rendelkezésére német segédcapatok, kénytelen volt tárgyalásokba bocsátkozni a hercegekkel. Ennek eredményeképpen 1064. január 20-án Győrben megszületett az egyezés: Géza hercegeként megkapta az ország területének egyharmadára kiterjedő dukátust, míg királyként Salamoné maradt az ország kétharmada. Ezzel négyéves szünet után király és herceg ismét felosztotta egymás között az országot.⁴

¹ PAULER GY.: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt I. Bp. 1899.² (továbbiakban: PAULER 1899.) 111—112.; HÓMAN B. — SZEKFÚ GY.: Magyar történet I. Bp. 1939.³ (továbbiakban: HÓMAN 1939.) 267—268.; Magyarország története tíz kötetben. Magyarország története I. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Bp. 1984. (A vonatkozó rész GYÖRFFY Gy. munkája. Továbbiakban: GYÖRFFY 1984.) 870.

² A. F. GOMBOS: Catalogus fontium historiae Hungaricae I—III. Bp. 1937. (továbbiakban: G) 1391.

³ Hasonlóan MARCZALI H.: Magyarország története az Árpádok korában (1038—1301). A magyar nemzet története II. Bp. 1896. (továbbiakban: MARCZALI 1896.) 74.; HÓMAN 1939. 268.

⁴ E. SZENTPÉTERY: Scriptorum rerum Hungaricarum I—III. Bp. 1937. (továbbiakban: SRH) I. 362.; G 375., 1595. — Az eseményekre ld. még PAULER 1899. 112—113.; MARCZALI 1896. 74.; HÓMAN 1939. 268.; KRISTÓ Gy.: A XI. századi hercegség története Magyarországon. Bp. 1974. (továbbiakban: KRISTÓ 1974.) 62.; GYÖRFFY 1984. 871.

A hatalom és az ország megosztása, amely a reális erőviszonyokon alapuló kompromisszum volt, egy időre mindkét felet kielégítette. Ennek nyomán belpolitikailag néhányéves békés, nyugodt időszak következett az ország életében. A rex és dux egyetértése, harmonikus kapcsolata révén olyan „koalíciós kormányzás” valósult meg, amely a belső viszonyokban és a külső kapcsolatok kialakításában egyaránt következetesen érvényesült az 1070-es évek elejéig.⁵

A király és a herceg közötti megbékélés jele volt az, hogy 1064 tavaszán Salamon és Géza a húsvétot együtt ünnepelték meg Pécsen.⁶ Forrásaink adatai alapján megállapítható: kölcsönösen ügyeltek arra, hogy egymás presztízsét, tekintélyét meg ne sértsék. Így amikor 1065—1066 táján a regnumhoz tartozó területen, a Somogy megyei Zselicszentjakabon megtartották a — Salamon egyik bizalmi embere, Atha (Ottó) nádor által alapított — bencés monostor felszentelését, az ünnepségre nemcsak a királyt, hanem a herceget is meghívták.⁷ Hasonló eseményre került sor 1067 körül, amidőn a herceg hívei közé tartozó, Aba nembeli Péter, akinek birtokai zömmel a dukátus területén feküdtek, a Borsod megyei Százdon létesített kolostorát szenteltette fel. Az eseményről tájékoztató interpolált oklevél tanúsága szerint az egyházi ceremónián a király mellett Géza és László is részt vettek.⁸

A „koalíciós kormányzat” éveiben Salamon és a hercegek, illetve a körülöttük csoportosuló egyházi és világi előkelők közös akarattal, teljes egyetértésben alakították a királyság külkapcsolatait. Az országra törő ellenségekkel szemben együtt indultak csatába, de közös hadivállalkozásba kezdtek akkor is, amikor külföldi szövetségük megsegítéséről volt szó. Salamon és Géza a krónika időrendje szerint először a velenceiek elleni dalmáciai expedícióban fogtak közösen fegyvert sógoruk, Zvonimir horvát bán kérésére.⁹ A Trencsén vidékét pusztító csehekkel szembeni bosszúzó hadjárat volt Salamon és Géza következő együttes katonai akciója. Bizonyára a király és a herceg összehangolt döntése volt szükséges Ottó morva herceg és Géza húga, Eufémia házasságkötéséhez a cseh—magyar konfliktus rendezése után.¹⁰ 1068-ban az erdélyi Doboka megyében Kerlés mellett Salamon, Géza és László egyesített erővel verték szét a Moldvából betört nomádok (besenyők és úzok) seregét, amely előzőleg vandál módon egészen Biharig dúlta fel a ország keleti részét.¹¹

Ezen időszak magyar—bizánci kapcsolatairól mindössze Mikhaél Attaleiatés tájékoztat bennünket. Az eseményekkel kortárs görög historikus elmondja, hogy X. Konstantinos Dukas császár uralkodása (1059—1067) vége felé Rómanos Diogenés Sardiké (Szófia) város stratégosa — aki korábban harcot vívott a magyarokkal, és veszélyes helyzetéből Niképhoros Botaneiatés, a Duna melléki bizánci városok kormányzója mentette ki — a magyarok bevonásával összeesküvést szőtt a konstantiná-

⁵ Erre utal a krónika is (SRH I. 101.). Ld. még PAULER 1899. 115.; MARCZALI 1896. 75.; GYÖRFFY 1984. 871—872.; KRISTÓ Gy.: Magyarország története 895—1301. Egyetemi jegyzet. Bp. 1984. (továbbiakban: KRISTÓ 1984.) 90. A „koalíciós kormányzás” kifejezésre és a kompromisszumra ld. GERICS J.: Az úgynevezett Egbert (Dunstan)-ordo alkalmazásáról a XI. századi Magyarországon (Salamon koronázásának előadása a krónikákban). Esztörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk.: SZÉKELY Gy. Bp. 1984. 247.

⁶ SRH I. 362.

⁷ SRH I. 364.

⁸ WENZEL G.: Árpád-kori új okmánytár I. Pest 1860. 24—27. — Ld. még KUMOROVITZ L. B.: A középkori magyar „magánjogi” írásbeliség első szakasza (XI—XII. század). Századok 1963. 3—5.; GYÖRFFY 1984. 876.

⁹ SRH I. 363—364.; G 60., 1560. — Ld. ehhez még GYÖRFFY 1984. 874—875.

¹⁰ SRH I. 365. — Ld. még PAULER 1899. 114.; GYÖRFFY 1984. 875—876.

¹¹ SRH I. 366—369. — A nomád törzsek etnikai összetételére ld. GYÖRFFY Gy.: A kun és a komán népnév eredetének kérdéséhez. Antiquitas Hungarica 1948. 168—170.; GYÖRFFY 1984. 877

polyi trón megszerzésére. Árulás folytán azonban Rómanos Diogenés terve kudarcot vallott.¹²

Nemrégiben kísérlet történt Attaleiatés adatainak újszerű elemzésére. E koncepció szerint Géza herceg, akinek területe közvetlenül is érintkezett a Duna menti bizánci tartományokkal, már 1064-ben — az úzok Bizánc elleni támadása nyomán — a nomádokkal szemben szövetségre lépett a görög themák katonai parancsnokai-val. Ennek dinasztikus megerősítése lett volna Géza herceg és Synadéné bizánci hercegnő — Niképhoros Botaneiatés unokahúga — 1064—1067 között létrejött házassága. Állítólag Géza segítségére támaszkodva tett azután 1066—1067 táján Rómanos Diogenés kísérletet arra, hogy fegyveres puccsal Kónstantinos Dukastól elragadjja a császári hatalmat.¹³

E koncepcióval kapcsolatban azonban több kifogás emelhető. Így pl. nincs forrás, amely arról tudósítana, hogy 1064-ben a magyar herceg és a görög hadvezérek az úzok ellen katonai szövetséget kötöttek volna. Ami pedig Géza bizánci házasságát illeti, elmondható, hogy ma már ugyan egyértelműen bizonyított: Synadéné hercegnő valóban Géza felesége volt,¹⁴ de a frigy létesítésének időpontja változatlanul vitatott, megnyugtatóan nincs megoldva. Egyik nézet szerint bizánci házasságot Géza még herceg korában kötött,¹⁵ más felfogás pedig azt vallja, hogy Géza csak 1074-es hatalomra kerülése után vette feleségül Synadénét.¹⁶ Ilyen formán a bizonytalan kronológia miatt Géza bizánci kapcsolatainak értékeléséhez e házasság nem jelent szilárd fogódzót. Nem vonható viszont kétségbe az, hogy 1064 és 1067 között, közelebről 1066—1067 táján Rómanos Diogenés hatalom-megszerzési kísérletéhez magyar segítséget is igyekezett igénybe venni. Erre vonatkozólag a görög kútfő szerint az érintett felek már valamiféle szerződést is kötöttek egymással.¹⁷

Idézett forrásunk — amikor Rómanos Diogenés magyar kapcsolatairól beszél — általában említi a sazuromatáknak nevezett magyarokat.¹⁸ Ha most már azt is számításba vesszük, hogy ebben az időszakban, amint ezt az előzőekben láttuk, nemcsak a belviszonyok terén, hanem a külpolitikában is teljes egyetértéssel járt el Salamon és Géza, akkor joggal feltehető: a szófiai kormányzó államcsínykísérletének támogatói között egyaránt ott volt a király és a herceg.

Az 1068-as kerlési ütközet és az 1071-es bizánci hadjárat közti években — egyetlen híradástól eltekintve — a források nem közölnek információt, amely Salamon és Géza viszonyára vonatkozna. Német kútfőkben olvasható azon híradás, mely szerint 1070-ben a „magyarok királyuk, Salamon ellen lázadásra gondolnak, de

¹² MORAVCSIK Gy.: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Bp. 1984. (továbbiakban MORAVCSIK 1984.) 94—95.

¹³ R. KERBL: Byzantinische Prinzessinnen in Ungarn zwischen 1050—1200 und ihr Einfluss auf das Arpadenkonigreich. Wien 1979. (továbbiakban: KERBL 1979.) 15—20. — 1065-re datálja a házasságot újabban VAJAY. Szerinte ekkor a basileustól — sebastos címmel együtt — Géza egy koronaszerű diadémot (stemmaotyryion) is kapott; állítólag ezt viseli fején a corona Graeca Géza-féle ábrázolásán (Sz. VAJAY: Byzantinische Prinzessinnen in Ungarn. Ungarn—Jahrbuch 1979. 17., 19.). E hipotézisnek azonban semmiféle bizonyítéka nincs.

¹⁴ Erre ld. pl. MORAVCSIK Gy.: Bizánc és a magyarság. Bp. 1953. (továbbiakban: MORAVCSIK 1953.) 68.; KERBL 1979. 1—5.

¹⁵ WERTNER M.: Az Árpádok családi története. Nagybecskerek 1892. 186.; KERBL 1979. 17., 20.; GYÖRFFY 1984. 879.

¹⁶ Így pl. PAULER 1899. 133.; DEÉR J.: A magyar törzsszövetség és a patrimoniális királyság külpolitikája. Kaposvár 1928. 76.; MORAVCSIK 1953. 68.; VAJAY Sz.: Az Árpád-kor uralmi szimbolikája. Középkori kútfőink kritikus kérdései. Szerk.: HORVÁTH J. és SZÉKELY Gy. Bp. (továbbiakban: VAJAY 1974.) Bp. 1974. 345.

¹⁷ MORAVCSIK 1984. 94.

¹⁸ MORAVCSIK 1984. 94.

Henrik császártól való félelmükben... megjuhászodnak".¹⁹ Ennek a közlésnek értékelésénél azonban tekintettel kell lenni arra, hogy az említett német források magyar illetőségű adatai gyakran többéves pontatlanságot mutatnak. Bizonytalán ebben az esetben is hasonló jelenségről van szó, s ily módon az 1070-es dátumot viselő közlés az 1071—1072-es eseményekkel hozható összefüggésbe.

Merész és kellő alapot nélkülöz az a vélekedés, miszerint Rómanos Diogenés uralkodása (1068—1071) alatt a basileus és Géza herceg között szoros kapcsolat állott volna fent. Eszerint a császár, hogy a korábbi szövetségi szálakat felújítsa és megerősítse az egyre veszélyesebb szeldzsuk támadások idejére, dinasztikus összeköttetést létesített mostohafia, Andronikos Dukas és Géza herceg egyik leánytestvére között. Továbbá a basileus támogatta Géza trónaspirációit, és talán el is ismerte őt Magyarország királyának.²⁰ A Rómanos Diogenés és Géza között feltételezett politikai kapcsolatra azonban egyetlen forráshely sem utal, s így az nem több pusztán feltevésnél. Az említett családi összeköttetés igazolására felvonultatott adatokról pedig már a korábbi kutatás kimutatta, hogy azok eltorzított formában Piroska-Eiréné és Jóannés Komnénos 1105-ös házasságkötésére vonatkoznak.²¹

A király és a hercegek, illetve a mögöttük csoportosuló előkelők között a jó viszony, a harmonikus együttműködés a magyar krónika tanúsága szerint az 1071-es esztendőben Nándorfehérvár (Belgrád) ostrománál ért véget. Ebben az évben az 1048 óta bizánci zsoldban álló besenyők²² határőrcsapatainak egy jelentős része Nándorfehérvárnál átkelt a Száván, feldúlta és kifosztotta a Szerémséget, majd visszatért a görög birodalomba. Salamon, Géza és László ekkor közös elhatározással együttesen bosszút hadjáratot indítottak a bizánci vár, Belgrád ellen.²³

A megtorló hadjárat célját és időpontját illetően számos elképzelés nyert megfogalmazást a szakirodalomban. Van olyan nézet, amely szerint Salamonék alapvető célja a Szerémség elfoglalása volt.²⁴ Nem tekinthetjük feladatunknak a Szerémség magyar uralom alá kerülése idejének meghatározását, de az biztosnak tekinthető, hogy a terület már 1071 előtt magyar kézen volt.²⁵ Más vélemény azt sugallja, hogy ekkor Salamonék céljának a Balkán félsziget meghódítása tekinthető, de ezt a kirobant testvérviszály megakadályozta.²⁶ Mi úgy látjuk: nincs elégséges alap ilyen elképzelést Salamonéknak tulajdonítani. A Balkán feletti hatalmi hegemonia megszerzésére utaló célkitűzések először III. Béla alatt tapinthatók csak ki a magyar külpolitikában.²⁷ Végül van olyan nézet, amely azt állítja, hogy az 1071-es magyar támadás IV. Rómanos Diogenés császár bukásával volt szoros összefüggésben. Eszerint a magyarok és a basileus között ebben az időben szövetségi kapcsolat létezett, ennek alapján a bizánci császár oldalán szövetséges magyar segédcsapatok is harcoltak a szeldzsukok ellen. Az 1071 augusztus végi mantzikerti csatában elszenvedett vereség

¹⁹ G 27., 523., 2127.

²⁰ KERBL 1979. 31—39.

²¹ GYÓNI M.: A legkorábbi magyar—bizánci házassági kapcsolatok kérdéséhez. Századok 1947. 212—219. Vö. H. DECKER—HAUFF: A legkorábbi magyar—bizánci házassági kapcsolatok. Századok 1947. 95—108.

²² A besenyők bizánci zsoldba kerülésére ld. GYÓNI M.: A paristrioni „államalakulatok” etnikai jellege. A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve. Bp. 1942. (továbbiakban: GYÓNI 1942.) 98.

²³ SRH I. 369—370.

²⁴ Ld. pl. DEÉR 1928. 71—72.; В. Златарски: *История на българската държава средните векове. София* 1972. (továbbiakban: ZLATARSKI 1982.) 139—140.

²⁵ GYÖRFFY GY.: A székesbenedekiek görög monostor XII. századi birtokösszeírása. A Magyar Tudományos Akadémia társadalmi—történelmi osztályának Közleményei 2. 1952. (továbbiakban: GYÖRFFY 1952.) 338.; MORAVCSIK 1953. 67.

²⁶ MARCZALI 1896. 88.

²⁷ MARK F.: III. Béla és Bizánc. Századok 1982. 46—51., 57—58.

Konstantinápolyban palotaforradalmat idézett elő, s ez Rómanos Diogenés császár trónfosztásához vezetett. Ennek eredményeképpen került VII. Mikhaél Dukas szeptember végén tárcsászárként, majd október 24-én egyeduralkodóként Bizánc trónjára. A magyar invázió tulajdonképpen — e koncepció sugalmazása szerint — a szövetséges Rómanos Diogenés bukásának sajátos megbosszulása céljából indított katonai akció volt, amelyre 1071 október végén került sor.²⁸

Ez az elmélet lényegében két feltételezésen alapul. Az egyik a magyar—bizánci szövetség, a másik a magyar támadás október végi időpontja. Az első feltételezés igazolására szolgálna Attaleiatés azon adata, amely arról szól, hogy a mantzikerti csatában Rómanos császár seregében sazuomaták is harcoltak. A szóban forgó koncepció megfogalmazója szerint e sazuomaták alatt magyarokat kell érteni.²⁹ A kutatás azonban már régebben kimutatta azt, hogy a bizánci szerző idézett helyén a pluralis accusativusban álló *Σαυρομάτας* főnév németekre utal,³⁰ tehát nem vonatkozatható magyarokra. Attaleiatés adata éppen azért nem használható fel semmilyen magyar—bizánci szövetség igazolására.

Ugyanígy nem bizonyítható, hogy a magyar invázió mindenképpen 1071 októberének végén indult meg. Nyilvánvalóan a fenti elméletnek azért van szüksége arra, hogy a magyar támadást erre az időpontra datálja, mert ezzel is igazolni véli: a katonai akció a Rómanos Diogenésszel szemben hatalomra jutott VII. Mikhaél Dukas ellen irányult. Ennek a tételnek alátámasztása érdekében történik hivatkozás Mikhaél Attaleiatés egyik passzusára, mint amely a magyar támadást VII. Mikhaél Dukas hatalomra kerülése után meséli el.³¹ A kérdéses helyen egyebek között valóban szó van Mikhaél Dukas október végi császárrá kikiáltásáról, de a bizánci historikus egyetlen szóval sem utal a magyar hadjáratra!³²

Véleményünk szerint a magyar invázió kronológiájával kapcsolatban a következő állapítható meg. A XIV. századi krónikakompozíció alapján Nándorfehérvár ostroma és a vár meghódíttatása legalább három hónapot vett igénybe.³³ Ha figyelembe vesszük, hogy ebben a korban a hadászati viszonyok hosszabb téli ostromot nem tettek lehetővé, akkor fel kell tételeznünk: a harci események Belgrádnál 1071 novemberének végéig mindenképpen befejeződtek. Azaz a támadás megindítására *legkésőbb* augusztus végén sor került. De ezt még a besenyő betörést követően legalábbis több hetes felkészülés előzte meg. Közelebről sajnos nem lehet meghatározni a katonai akció kezdetét, de bizonyos, hogy az még IV. Rómanos Diogenés uralkodásának dejére tehető! A császár 1071 elején indult a szeldzsukok elleni harmadik nagy had-

²⁸ KERBL 1979. 39—43.

²⁹ KERBL 1979. 39. — A hivatkozott forráshelyre ld. I. BEKKER (ed.): *Michaelis Attalioetae Historia. Corpus scriptorum historiae Byzantinae XXIII. Bonnae 1853.* (továbbiakban: *Historia*) 147.

³⁰ Gy. MORAVCSIK: *Die archaisierenden Namen der Ungarn in Byzanz. Byzantinische Zeitschrift 1929—30.* 249. — Nincs semmi bizonyíték arra vonatkozólag, hogy ezek a németek a magyar királyi udvarból kerültek volna Rómanos Diogenés seregébe (vö. T. WASILEWSKI: *Le thème byzantin de Sirmium-Serbie au XIe et XIIe siècle. Зборник Радова Византолошког Института VIII. Београд 1964.* 479., 479. 74. jegyz.; KERBL 1979. 39., 39. 142. jegyz.). Ebben az időben rengeteg német (alemann, frank stb.) zsoldos szolgált a bizánci hadseregben, s ezeknek semmi közük sem volt a magyar királysághoz [ld. pl. Д. Косев: *История на България III. Втора българска държава. София 1982.* (továbbiakban: *История*) 73.; D. A. ЗАКУТИНОС: *Byzantinische Geschichte 324—1071.* Wien—Köln—Graz 1979. (továbbiakban: ЗАКУТИНОС 1979.) 258.].

³¹ KERBL 1979. 40., 42., 44.

³² *Historia* 169.

³³ SRH I. 373. — Ehhez ld. Калич — Мижушкович: *Београд у среднем веку. Београд 1967.* (továbbiakban: КАЛИЧ 1967.) 40.; Б. Ферјанчић: *Византијски печат из Сирмијума. Зборник Радова Византолошког Унститута XXI. Београд, 1982* (továbbiakban: Ферјанчић 1982.) 51.

járatára, és márciusban óriási seregével (— túlzó adatok szerint — állítólag 300 ezer fővel) már Bithyniában tartózkodott.³⁴ Ily módon a magyar invázió „hátbatámadás” volt, ami megnehezítette a basileus helyzetét, és végső soron a bukását kiváltó okok egyikének is tekinthető. A magyar királyi udvarban nyilván tudtak arról, hogy az Alp Arslan elleni császári expedíció miatt a bizánci haderők zöme 1071 elejétől Kis-Ázsiában volt. Ez a visszavágáshoz különösen kedvező körülménynek látszott, amit igyekeztek is Salamonék a maguk javára kihasználni.

Meg kell még jegyezni: e kronológia alapján nem tűnik egyértelműnek az, hogy az a görög császár (*imperator Graecorum*), aki a krónika szerint 1071-ben a konfliktus végén békét kötött a magyarokkal, feltétlenül VII. Mikhaél Dukas volt.³⁵ Ha a Belgrádnál lejátszódó események (az ostrom és a béketárgyalás) teljes egészükben IV. Rómanos Diogenés uralkodása alatt játszódtak le, akkor természetesen a magyarokkal még az ő emberei egyeztek meg, akiket a szeldzsuk hadjárat idejére a birodalom nyugati ügyeinek intézésével bízott meg.³⁶

A források segítségével megállapítható az is, hogy mi volt Salamonék célja 1071-ben Bizánccal szemben. Kétségtelen, hogy az egyik célkitűzés a pusztító besenyő betörés katonai megbosszulása volt.³⁷ Belgrád és Szerémvár (Sirmium-Sirmion) elfoglalásából³⁸ pedig arra lehet következtetni, hogy a magyar urak a keleti császárság rovására területi hódításra törekedtek.³⁹ Végül a zsákmányszerzés csábító lehetősége is a hadjárat mozgatórugói között szerepelt.⁴⁰

Belgrád várának behódolása után olyan események játszódtak le a magyar vezérek között, amelyek vitathatatlanul arról tanúskodnak, hogy 1071-ben — a hadjárat idején — több mint hét év után a regnum és a dukátus békés egymás mellett élésének időszaka lezárult.

A krónika elmondja, hogy Belgrád védői — miután megegyeztek Salamonnal és Gézával — kivonultak a várból, és Gézának adták meg magukat.⁴¹ Az a tény, hogy

³⁴ Ф. И. Успенский: *История византийской империи III*. Москва—Ленинград 1948. 93.; ΖΑΚΥΘΙΝΟΣ 1979. 258.

³⁵ SRH I. 376. — Így pl. DEÉR 1928. 72.; SRH I. 376. 1. jegyz.; KERBL 1979. 45., 49.; GYÖRFFY 1984. 880.

³⁶ Van olyan feltevés, miszerint 1071 végén a béketárgyalás során Géza politikai szövetségre lépett az új bizánci császárral. VII. Mikhaél Dukas állítólag elismerte ekkor a herceget Magyarország királyának, ezért koronát küldött neki, és egyidejűleg rávette őt a Salamon elleni lázadásra (KERBL 1979. 48—50.). E feltételezésnek azonban forrásos bázisa nincs, így pusztán ötletnek minősül. Miután nagyon is lehetséges, hogy Géza a békéről még VII. Rómanos Diogenés képviselőivel tárgyalt, ezért a hipotézis kronológiai alapja is teljesen bizonytalan. A magyar korona alsó részét képező corona Graeca Magyarországra kerülésének ideje vitatott. Van olyan vélemény, miszerint a bizánci koronát Géza még herceg korában kapta. (Így pl. GYÖRFFY GY.: *A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az országig*. Századok 1958. 51—52.; KRISTÓ 1974. 87.) Más felfogás úgy fogalmaz, hogy a görög abroncskoronát VII. Mikhaél Dukas Gézának az uralkodói hatalom megszerzése, tehát Salamon legyőzése után (1074—1075 táján) küldte. [Erre ld. MORAVCSIK GY.: *A magyar szent korona a filológiai és történeti kutatások megvilágításában*. Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján III. Bp. 1938. (továbbiakban MORAVCSIK 1938.) 451., 462.] MORAVCSIK klasszikus elemzése alapján mi is ezt a nézetet fogadjuk el. (Ld. még VAJAY 1974. 345—347.) A magyar királyi jelvényekre, köztük a koronára újabban ld. *Insignia regni Hungariae I*. Red.: F. FÜLEP—É. KOVÁCS—Zs. LOVAG. Bp. 1983.

³⁷ SRH I. 369—370.

³⁸ Belgrád elfoglalásáról a XIV. századi krónikakompozíció tudósít (SRH I. 373—374.); Szerémvár magyar kézre kerülése mellett Kinnamos adata szól (MORAVCSIK 1984. 225.). — Nem kizárt, hogy Szerémvárat csak a következő évben, 1072-ben foglalták el Salamonék (GYÖRFFY 1952. 339.).

³⁹ MORAVCSIK 1953. 68.; KALIČ 1967. 41.

⁴⁰ Erről azok a krónikarészletek tanúskodnak a legjobban, amelyek Nádorfehérvár kifosztásával és a zsákmány miatti civakodásokkal foglalkoznak (SRH I. 373—375.).

⁴¹ SRH I. 374.

a Salamon vezetésével megkötött egyezség ellenére a görög parancsnok és seregének zöme nem a magyar had fővezérének, a királynak adta meg magát, hanem a szerényebb méltóságot viselő hercegnek, s ez nyilvánvalóan Géza beleegyezésével történt, világosan mutatja, a herceg szándékosan átlépte jogkörét. Ezzel természetesen megsértette a királyi felséget; érthető tehát, amint ezt a krónika megjegyzi, hogy ezen esemény miatt „szerfelett sokat méltatlankodott a király”.⁴² A további nándorfehérvári események arról tanúskodnak, hogy nem véletlenül került ekkor sor konfliktusra a király és a herceg között. A király ugyanis ezután azt akarta elérni, hogy a görög foglyokon és a velük együtt hercegi kézre jutott kincseken osztozzanak, s belőlük az arányos részt ő is kapja meg. Ekkor a korábbinál is nagyobb sérelem érte az uralkodót, a herceg megtagadta azt, hogy a királynak teljes joggal kijáró részt átadja Salamonnak.⁴³ Ehelyett egy újabb hatalmi túlkapást követett el a rendkívül magabiztosan fellépő herceg: Salamon tudta és beleegyezése nélkül az összes görög foglyot — köztük a várparancsnokot — szabadon engedte s visszaküldte görög földre.⁴⁴ Ezzel nemcsak jogaiban sértette meg immár sokadszorra a királyt, hanem anyagilag is súlyosan megkárosította.

Mindez még nem is volt elég Gézának. A herceg uralkodói jogokat vindikált magának: a király kizárásával, annak háta mögött tárgyalásokba bocsátkozott a bizánci császárral, illetve annak képviselőivel, hogy a háborút lezáró békekötést létrehozzák egymás között, ami meg is történt.⁴⁵ A kész helyzet elé állított Salamon kényszeredetten vette tudomásul azt, hogy a herceg és a basileus követeik útján királyi felsége megkerülésével megállapodást kötöttek. Nagyon érthető: a király haragját váltotta ki az, hogy a görög császár nem vele lépett érintkezésbe, hanem Gézával.

Nem nehéz észrevenni, hogy Nándorfehérvárnál a herceg valósággal királyként lépett fel, és — a törvényes királyt teljesen háttérbe szorítva — önkényesen uralkodói jogokat gyakorolt. Ez egyértelműen azt jelzi: ekkor már Géza nem elégedett meg a dukátusi hatalommal. Nyilván hívei is többre vágytak: a hercegség tisztségviselőiből a királyság méltóságviselői akartak lenni. A dukátus támadásba lendült a regnum ellen, ennek következtében a király és a herceg közötti harmonikus együttműködés véget ért. A viszály magva tehát Géza hatalmi törekvése volt, és nem a zsákmány egyenlőtlen elosztása, miként azt a krónika állítja.⁴⁶ Az évekig szunnyadó ellentétek újból kiéleződtek, s ebben a kezdeményező igazolhatóan nem a „gonosz és álnok” Vid ispán, nem is az „irigy” Salamon, hanem a főhatalomra törő Géza herceg volt.⁴⁷

Mindezt természetesen Salamon és környezete nem nézhette tétlenül. Első ellenlépésként visszavonulás után a megszerzett zsákmányból a herceget nem egyharmad, hanem csak egynegyed arányban részesítették, ami teljesen érthető volt, hiszen Géza a maga zsákmányából semmit sem juttatott a királynak. Ez mindkettőjük ellentétét tovább mérgeztette, mivel a „herceg — amint a krónika írja — nagyon megnehetelt” a királyra a zsákmány illetén felosztásáért.⁴⁸ Ez megint csak arra vall, hogy a herceg nem fogadta el jogosnak a király nagyon is indokolt intézkedését, ami csak tovább növelte a király Géza iránti ellenszenvét és haragját. A hatalmát túllépő és a királyi akarattal szembezálló herceg viselkedése nyomán az uralkodó döntő lépésre szánta

⁴² SRH I. 374.

⁴³ SRH I. 375.

⁴⁴ SRH I. 376.

⁴⁵ SRH I. 376.

⁴⁶ SRH I. 375.

⁴⁷ SRH I. 374., 376., 381.

⁴⁸ SRH I. 375.

el magát. Salamon elhatározta: Gézától elveszi a hercegséget, nehogy a dukátus ismét a regnum fölé nőjön.⁴⁹ A király emberei helyeselték ezt. Közülük teljesen újszerű gondolattal állt elő Salamon legbefolyásosabb híve, Vid bácsi ispán. Azt javasolta királyának, hogy őt állítsa a dukátus élére.⁵⁰ Azért volt ez újszerű és merész ötlet, mert a területi hatalommal járó méltóságot addig csak a királyi család sarja viselhette. Vid terve az alakulóban levő feudális úri osztály legbefolyásosabb részének nagyra törő ambícióját fejezte ki.⁵¹ A trónját féltő király szándéka és Vid hatalmi aspirációja találkozott tehát: mindkettő célja ettől fogva az volt, hogy Gézától elvegyék a hercegséget.

A belgrádi események után a „koalíciós kormányzás” véget ért, amit jól bizonyít az is, hogy a következő évi bizánci hadjáratban László — miután a hercegek a király részéről merénylettől tartottak — biztonsági okokból már nem vett részt. A Salamon és Géza vezette magyar sereg a Balkánon egészen Niš városáig hatolt.⁵² E támadás időpontját adatok híján közelebről nem tudjuk meghatározni. Annyi bizonyosnak látszik, hogy 1072 októberéig lezajlott, mert a Balkán félszigeten 1072 kora őszen — szeptember—október folyamán — kirobbant nagy délszláv felkelés cárrá kikiáltott vezetője, Konstantin Bodin csapataival már 1072 novemberében Nišben volt, ahol 1072 decemberéig tartózkodott.⁵³ A magyar hadjárat és a délszláv lázadás egymást követő események voltak, közöttük kapcsolat csak abban a vonatkozásban állapítható meg, hogy Salamonék expedíciója meggyengítette a bizánci védelmet a Morava folyó völgyében, s ez utóbb kedvezett a felkelőknek.⁵⁴ Ilyen formán nem lehet arra következtetni, hogy Konstantin Bodin a magyaroktól közvetlenül bármiféle segítséget is kapott volna.

Az 1072-es magyar hadjáratnak alapvető célja az volt, hogy Salamonék visszafoglalják Belgrádot, amelyet előzőleg a bizánciak újra birtokukba vettek.⁵⁵ E katonai akciót szerette volna a király és környezete arra felhasználni, hogy a hercegeket likvidálhassa. Ezt azonban Gézáék ügyes lépéssel megghiúsították.⁵⁶ Nem látszik bizonyíthatónak az a vélekedés, miszerint László feladata Géza megbízásából az lett volna, hogy a görög háború ideje alatt az országban fegyveres lázadást szervezzen Salamon ellen.⁵⁷

Az ellentétek a király és herceg között természetszerűleg a balkáni expedíció után sem csökkentek, sőt még élesebbekké váltak, hiszen — forrásunk szerint — ekkor már mindkét fél nyíltan készülődött a fegyveres leszámolásra. Ehhez külföldi segítséget is igénybe akartak venni.⁵⁸ Sem Salamon, sem Géza nem érezte ugyanis magát képesnek arra, hogy saját erővel tudjon a másik fölé kerekedni. Ebben közrejátszott az, hogy az uralkodó osztály a hatalmi kérdésben megoszlott. A két tábor — Sala-

⁴⁹ SRH I. 376.

⁵⁰ SRH I. 376., 380.

⁵¹ Ehhez ld. KRISTÓ 1974. 84—85.; KRISTÓ Gy.: A feudális széttagolódás Magyarországon. Bp. 1979. 64—65.

⁵² SRH I. 377.; MORAVCSIK 1984. 225.

⁵³ *История* 72.; ZLATARSKI 1972. 141—145.; KALIČ 1967. 42—43.; 349. 35. jegy.; *Fontes Byzantini historiam populorum Jugoslaviae spectantes IV.* Beograd 1971. (továbbiakban: *Fontes*) 177—184.; С. Чиркович: *История српског народа I. Београд* 1981. 190—191.

⁵⁴ ZLATARSKI 1972. 140.; *Fontes* 183. 34. jegyz. — Vö. MORAVCSIK 1953. 68.; GYÖRFFY 1984. 880.

⁵⁵ Az eseményt a Pozsonyi Évkönyv tévesen 1068-ra datálja (SRH I. 126.). — Ehhez ld. PAULER 1899. 120.; Magyarország történeti kronológiája I. Bp. 1981. Főszerk.: BENDA K. 90.; KRISTÓ 1984. 90.

⁵⁶ SRH I. 377.

⁵⁷ KERBL 1979. 49—50.

⁵⁸ SRH I. 378.

mon, ill. Géza hívei — között volt a főuraknak egy harmadik csoportja is, amelynek jellegzetes képviselőit Anasztázia anyakirálynéban és Ernyei ispánban látjuk. E harmadik „párt” a polgárháború elkerülését és a hatalmi status quo fenntartását kívánta. A „békepárti” uraknak — valamint annak a ténynek, hogy egy ideig a szemben álló feleknek nem sikerült külföldi segítségre szert tenniük — nagy szerepük volt abban, hogy 1073-ban két ízben is elodázódott a belső vérontás kirobbanása. Először 1073 tavaszán—nyarán Esztergomban kötött békét a király és a herceg, majd 1073 novemberének elején állapotok meg egy hosszabb fegyverszünetben.⁵⁹

1073 végén Salamon helyzete hirtelen kedvezőre fordult: ekkor érkeztek meg hozzá Markward karantán őrgrof csapatai, amelyek IV. Henrik megbízásából jöttek. A katonai fölényt az 1074. február 26-i kemeji csatában a király sikerrel érvényesítette, de az 1074. március 14-i mogyoródi ütközetet már Gézáék nyerték meg a cseh-morva segédhad támogatásával. A vereség után Salamon az ország nyugati határszélén húzta meg magát, ahol a jelentősebb várak közül Pozsony és Moson a kezén maradtak.⁶⁰

A magyar krónika szerint, miután Géza és László erős őrséggel rakták meg a Salamont uraló határvidékekkel szomszédos várakat, Gézáat Székesfehérvárott királlyá koronázták.⁶¹ A kutatás azonban joggal mutatott rá arra, hogy ekkor erre még nem került sor, minthogy Géza nem rendelkezett semmilyen koronával. Nem kétséges, noha erről források nem szólnak, hogy Salamon a kincstárral együtt a királyi koronát is magával vitte Székesfehérvárról.⁶² A krónika idézett híradása tulajdonképpen arra utal, hogy Géza herceg — az egyházi és világi urak jelentős részének támogatását élvezve — magát tekintette a hatalom birtokosának, az ország tényleges uralkodójának. Ez kifejezésre jutott abban is, hogy a hercegséget átadta Lászlónak.⁶³

Az ország jog szerint törvényes királya azonban kétségkívül — a kétszer is megkoronázott — Salamon volt.⁶⁴ Géza uralkodásának mindvégig alapvető problémája — Salamon restaurációs törekvéseinek elhárításán túl — az volt, hogy Salamonnak, mint hatalmi tényezőnek teljes félreállításával és saját helyzetének közjogi megerősítésével az ország egyedüli és legitim királya legyen. Miközben többször is megpróbálkozott azzal, hogy Salamon határszéli „kiskirályságát” felszámolja,⁶⁵ megkísérelte a királyi címet elnyerni s ezzel együtt királyi koronát szerezni.

A korabeli felfogás szerint ebben az időben a keresztény Európában három hatalom — a német-római császárság, a pápaság és Bizánc — ura adhatott világi fejedelemnek királyi címet és vele uralkodói jelvényeket (jogart, lándzsát, kardot, zászlót, koronát stb.).⁶⁶ E három hatalmi tényező közül a német uralkodó nem jöhetett számításba, minthogy IV. Henrik egyértelműen Salamon támogatója volt. Ezt különösen jól mutatta az, hogy — miután Salamon a német hűbért vállalta — Henrik 1074 nyarán fegyveres támadást intézett Géza ellen sógora uralmának helyreállítása céljából. Ez azonban nem járt eredménnyel.⁶⁷

⁵⁹ SRH I. 378.

⁵⁹ SRH I. 378.

⁶⁰ SRH I. 379—384. — Az eseményekre ld. PAULER 1899. 121—128.; HÓMAN 1939. 272—274.; GYÖRFFY 1984. 881—882.

⁶¹ SRH I. 384.

⁶² MARCZALI 1896. 106.; VAJAY 1974. 344—345.; GYÖRFFY 1984. 883.

⁶³ SRH I. 401.

⁶⁴ Salamon első koronázására még apja, I. András uralkodása idején került sor (SRH I. 352., 353.), másodsor pedig 1063 szeptemberében IV. Henrik jelenlétében koronázták meg (SRH I. 361.).

⁶⁵ SRH I. 395—397.

⁶⁶ Ld. erre legújabbban SZÉKELY GY.: Koronaküldések és királykreatálás a 10—11. századi Európában. Századok 1984. (továbbiakban: SZÉKELY 1984a) 905—949.

⁶⁷ Az eseményekről részletesen szól PAULER 1899. 129—131.; MARCZALI 1896. 98—100.; GYÖRFFY 1984. 884—885.

Géza királyi cím és korona elnyeréséért először VII. Gergelyhez fordult. A pápa, aki világosan látta, hogy az ország törvényes királya Salamon, de az uralom ténylegesen Géza kezében van, hajlandó lett volna Gézának megadni a koronát és a királyi elismerést a pápai hűbér vállalása fejében. A gregoriánus felfogás szerint a pápai hűbér vállalása szentesítette volna Géza királyságát. Géza azonban nem kívánt a szentszék vazallusa lenni, és ezért 1075 áprilisában megszakította a tárgyalásokat VII. Gergellyel.⁶⁸

Viszont eredményesnek bizonyult a Bizánchoz való közeledés. Géza már 1074 folyamán érintkezésbe lépett a basileusszal. Az egyezkedések végén — 1074—1075 fordulóján — magyar-bizánci politikai szövetség jött létre, amely mindkét fél részére előnyös volt. VII. Mikhaél Dukas császár Gézának koronát küldött, amelynek Géza-képén levő felirata azt mutatja, hogy a basileus elismerte őt Magyarország törvényes királyának.⁶⁹ Ezzel a görög koronával 1075 tavaszán Gézát az ország királyává koronázták.⁷⁰ Ekkor keletkezett a garamszentbenedeki oklevél, amelyben Géza már felszentelt — azaz megkoronázott — királynak nevezi magát.⁷¹ A koronázás előtt Gézát *de iure* csak a herceg (dux) cím illette meg.⁷² Ha Géza valóban ekkor vette feleségül Synadénét, akkor természetesen e dinasztikus kapcsolat a magyar-bizánci szövetség megerősítését szolgálta.

Bizánc számára is kedvező volt a magyar királysággal való szövetségekötés, mert ez lezárta az 1072-es ellenségeskedéseket. A békében a görög császárság visszakapta Nándorfehérvárat és talán Szerémvárat is.⁷³ Ugyanakkor a magyar-bizánci viszony rendezése azzal a fontos következménnyel is járt, hogy igen nehéz időszakban garantálta a birodalom balkáni határainak jelentős részén a békét és nyugalmat. Ebben az időszakban (1073—1075) Kis-Ázsiában a szeldzsukok terjeszkedése, valamint Roussel zsoldosvezér és Jóannés Dukas trónkövetelő lázadása okozott nagy gondot.⁷⁴ 1074—1075-ben zajlott le Nestor és Tatus vezetésével a besenyők és a bolgárok felkelése a dunai Bulgáriában, amelynek eredményeképpen a terület másfél évtizedre gyakorlatilag függetlenítette magát Bizánctól.⁷⁵

⁶⁸ VII. Gergely törekvései világosan kiderülnek Salamonhoz és Gézához írott leveleiből (G 1081., 1082., 1083., 1083—1084.). — Ld. ehhez PAULER 1899. 131—133.; GERGELY J.: A pápaság története. Bp. 1982. (továbbiakban: GERGELY 1982.) 95.; GYÖRFFY 1984. 884—885.; KRISTÓ 1984. 92—93.; SZÉKELY GY.: VII. Gergely. Bp. 1984. (továbbiakban: SZÉKELY 1984b) 190—191.

⁶⁹ MORAVCSIK 1953. 70., 71.; VAJAY 1974. 346.; GYÖRFFY 1984. 883.; KRISTÓ 1984. 92.; SZÉKELY 1984a 938.

⁷⁰ Géza megkoronázásának évét a Pozsonyi Évkönyv adja meg (SRH I. 126.) — Az 1075-ös koronázás mellett foglal állást pl.: MARCZALI 1896. 105—106.; M. BÜDINGER: Ein Buch ungarischer Geschichte 1058—1100. Leipzig 1866. (továbbiakban: BÜDINGER 1866.) 59.; LÁSZLÓ GY.: Koronatanulmányok. Életünk 1982. 5. szám 468.; GYÖRFFY 1984. 886.

⁷¹ BÜDINGER 1866. 60.; GYÖRFFY 1984. 883.; KRISTÓ 1984. 93. — Az oklevélre vonatkozólag ld. LEDERER E.: A feudalizmus kialakulása Magyarországon. Bp. 1959. 52. 31. jegyz.; R. MARSINA Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I. Bratislavae 1971. 54—58.

⁷² Erre ld. BÜDINGER 1866. 40.; GYÖRFFY 1984. 883. — VAJAY is az „uralkodó herceg” minősítést használja Gézára az 1075-ös koronázás előtti időszekekre vonatkozóan (VAJAY 1974. 347.).

⁷³ A békekötésre (1074-re datálva) és Belgrád átadására ld. DEÉR 1928. 76.; GYÖRFFY 1984. 882. Szerémvár visszaadására abból lehet következtetni, hogy egy nemrég elökeült bizánci pecsét tanúbizonysága szerint 1079 eleje és 1081 márciusa között a város bizánci uralom alatt állott, ahonnan azonban 1096 előtt visszakerült a magyar királysághoz (FERJANČIČ 1982. 51—52.).

⁷⁴ D. I. POLEMIS Notes on Eleventh Century Chronology. Byzantinische Zeitschrift 1965. 67—68.; Cambridge Medieval History IV. The Byzantine Empire Part I: Byzantium and its Neighbours. Cambridge 1966. 210.; G. OSTROGOSKY: Histoire de l'état byzantin. Paris 1969. 370.

⁷⁵ GYÓNI 1942. 104—106., 115., 174.; N. BĂNESCU: Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et du Bulgarie. Bucarest 1946. 90—93.; Г. Г. Литаврин: Болгария и Византия в XI—XII вв. Москва 1960. 411—414.; ZLATARSKI 1972. 154—159.; I. DUJČEV — V. VELKOV—, J. МИТЕВ—L. PANAYTOR: Histoire de la Bulgarie des origines à nos jours. Roanne. France é. n. 157.; История 73.

A koronával és a királyi cím megadásával a basileus elismerte Géza király voltát, de a császár, miként ezt a nyílt abroncskorona formájának, képeinek és feliratainak mintaszerű elemzése kimutatta, a magyar uralkodót — más fejedelmekhez hasonlóan — nem tekintette magával egyenrangúnak.⁷⁶ A korona elfogadása — s ez lényeges — nem igényelt Géza részéről nyílt behódolást, bármiféle alávetettségnek az elismerését.

A korona és a királyi cím elnyerése nemcsak azt eredményezte, hogy Géza hazai és nemzetközi presztízse megnövekedett, hanem azt is, hogy 1075 tavaszától kezdve az országnak két megkoronázott királya volt. Jogi szempontból azonban Salamonnal szemben Gézát ellenkirálynak kell tekinteni.⁷⁷ Géza (ppen ezért továbbra is mindenáron szeretett volna megszabadulni koronás rokonától. Nyilvánvalóan ezzel a szándékkal kezdeményezett katonai akciót 1075 első felében Salamon ellen. Kortárs német forrás erről a következőt írja: „a magyarok a császár ellen láznak, és az országból elűzött Salamon királyt hosszas ostrommal zaklatják.”⁷⁸ A támadás azonban eredménytelenül zárult, mert német zsoldosai és saját hívei támogatásával Salamon visszaverte azt.

Német kútfő alapján arra lehet következtetni, hogy újabb hasonló eseménytől tartva Salamon IV. Henrikhez fordult segítségért. E forrás 1075-re datálva arról számol be, hogy a német király pünkösd után nagyszámú seregét, amelyet előzőleg Magyarország ellen akart indítani, hirtelen szász földre vezette.⁷⁹ Ezek szerint Henrik 1075 tavaszán komolyan gondolt arra, hogy Salamon érdekében fegyveresen avatkozik be Magyarországon, de ettől a tervétől a szászok mozgolódása miatt el kellett állnia. Az 1075. június 9-én Homburg mellett Unstrutnál megívott csatában a német uralkodó fölényes győzelmet aratott a szászok felett.⁸⁰ Ez jelentősen megjavította Henrik németországi pozícióit, ezért újra foglalkozni kezdett a magyar ügyekbe való beavatkozással. Erre Salamon is készítette őt. Egyik német forrásból értesülünk: Salamon hívta Magyarországra sógorát, hogy az családi megbeszélés formájában rendezze el a közte és Géza között meglévő viszályt.⁸¹ Egy másik kútfőből megtudjuk, hogy 1075 szeptemberében tervbe vett magyarországi útja előkészítése érdekében Henrik hű szövetségesehez, a cseh fejedelemhez ment.⁸² De azután mindketten sereggel vonultak a szászok ellen, akik 1075 október végén megadták magukat és behódoltak a királynak.⁸³ Minden bizonnyal arról volt szó, hogy 1075 nyarán, kora őszén Salamonnak úgy tűnhetett: van remény a konfliktus — számára kedvező — békés rendezésére. Ez arra utal, hogy Salamon és Géza között ekkor — talán Salamon kezdeményezésére — tárgyalások kezdődhettek.⁸⁴ Miután azonban kiderült — s erről feltehetően a cseh fejedelem révén a német király is értesült —, hogy valójában nincs lehetőség olyan egyezséget kötni Gézával, amely Salamon érdekeinek megfelelné, az alkudozások hamar megszakadtak.

⁷⁶ MORAVCSIK 1938. 423—473.; MORAVCSIK 1953. 70.; SZÉKELY 1984b 192.

⁷⁷ Géza éppen úgy ellenkirály volt Salamonnal szemben, mint pl. II. István idején Iván és Bors comes, vagy III. István ellenében II. László és IV. István. Történetükre ld. PALLER 1899. 238. 295—298.; KRISTÓ 1984. 137—138., 146—148.; MAKK F.; Magyarország a 12. században. Bp. 1986. 102., 104., 155—166.

⁷⁸ G 523., 2127

⁷⁹ G 415.

⁸⁰ G. M. KNONAU: Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V. Band II. 1070 bis 1077. Leipzig 1894. (továbbiakban: KNONAU 1894.) 495—503.; K. HAMPE: Deutsche Kaisergeschichte in der Zeit der Salier und Staufer. Heidelberg 1968.¹³ 48.

⁸¹ G 1393

⁸² G 2320

⁸³ KNONAU 1894. 522., 533.

⁸⁴ BÜDINGER 1866. 56., 56. 1. jegyz.; KNONAU 1894. 521., 521. 90. jegyz.

Géza ekkor ismét a fegyvereknek adta át a szót: 1076 első felében megbízásából László herceg újra ostrom alá vette Salamon Pozsonyban. Az akció ezúttal sem járt sikerrel.⁸⁵ Feltehetően Salamon ezekről az eseményekről is értesítette sógorát, s nyilván megint segítséget kért tőle. A német király és Salamon között az utóbbi felesége, Judit közvetített. Német források ugyanis arról számolnak be, hogy 1076 júniusának végén Judit testvére, Henrik udvarából — a német uralkodó jóváhagyásával — férjéhez Magyarországra utazott.⁸⁶ Tőle tudhatta meg Salamon: az 1076 elején kirobbant investitúraharc és a szász lázadás miatt Henrik nincs abban a helyzetben, hogy érdemi támogatást nyújthasson. Az 1076 októberében megtartott triburi birodalmi gyűlésen azután a német fejedelmek kimondták: amennyiben 1077 február végéig IV. Henrik nem nyer feloldást a pápai átok alól, akkor nem tekintik többé királyuknak, és új uralkodót fognak maguknak választani. Ezt követően indult Henrik Itáliába, s ez az útja vezetett el 1077 január végén Canossához.⁸⁷ Mindez érthető módon teljesen távol tartotta a német uralkodót a magyarországi ügyektől.

Ezekkel a körülményekkel természetesen tisztában voltak Gézáék is, és úgy vélték: most van esély arra, hogy békés úton — és számukra előnyös formában — egyezzenek meg Salamonnal a királyi hatalom kérdésében. A tárgyalások 1075-ben megszakadt fonalát 1076 végén újból felvették. A magyar krónika elmondja: 1076 karácsonyán az egyházi főemberek rávették Gézát arra, hogy béküljön ki Salamonnal. Géza ekkor elküldte követeit ellenfeléhez, és megindultak az alkudozások. Forrásunk szerint Géza felajánlotta: a koronával együtt Salamoné legyen az ország, ő maga viszont beéri a hercegséggel.⁸⁸

A krónikában olvasható tudósítás a Salamon és Géza közti tárgyalásokról, illetve a Géza-féle javaslatról a szakirodalom mérvadó megállapítása szerint későbbi, XII. századi legitím koncepció terméke.⁸⁹ Emiatt a forrás közléséből csak az látszik bizonyosnak, hogy Géza és Salamon között alkudozások folytak, de nem értesülünk a két fél valódi álláspontjáról. Ha Géza — a dukátus fejében — valóban felajánlotta volna az országot ellenfelének, akkor a rendkívül nehéz helyzetben levő Salamon két kézzel kapott volna ezen javaslat után! Véleményünk szerint a krónikában Gézának tulajdonított álláspont sokkal inkább megfelel Salamon tárgyalási pozíciójának, semmint Gézáénak. Így viszont homályban marad az, hogy ténylegesen milyen alapon volt hajlandó tárgyalni Salamonnal Géza. Mi arra gondolunk, hogy Géza a maga részéről ugyanolyan feltételekkel akart egyezsége jutni ellenfelével, amilyenekkel később I. László 1081-ben kibékült Salamonnal.

A László és Salamon közti alkudozások végén 1081-ben Salamon lemondott a királyságról, ennek fejében Lászlótól királyi ellátást kapott. Az ország megosztására nem került sor.⁹⁰ Ilyen értelmű javaslatot azonban 1077 elején Salamon még nem volt

⁸⁵ SRH I. 401—402.

⁸⁶ G 223., 428., 1233., 1393.

⁸⁷ KNONAU 1894. 684., 713.; GERGELY 1982. 96—97.; SZÉKELY 1984b 224—241., 252—258.

⁸⁸ SRH I. 402—403.

⁸⁹ KRISTÓ Gy.: Legitimitás és idoneitás. Adalékok Árpád-kori eszmetörténetünkhöz. Századok 1974. 602—603.; GERICS J.: Kálmán kori krónikák és legendáink koronafogalmához. Mályusz Elemér Emlékkönyv. Bp. 1984. 135—136.

⁹⁰ I. László királysága az első években jogi szempontból több lényeges vonatkozásban nagyfokú azonosságot mutatott Gézáéval. Ő is Salamon, a törvényes király ellenében szerezte meg a hatalmat. Uralma teljes legalizálása érdekében László tárgyalásokat kezdett Salamonnal. 1081-ben ezek sikerrel zárultak. Ekkor ugyanis Salamon lemondott a királyságról, a felségjelvényeket kiszolgáltatta Lászlónak. Salamon lemondása révén László megszűnt ellenkirály lenni, és a továbbiakban már mint az egyedül törvényes király uralkodott országában. Külön kérdés az, hogy az 1081-es megegyezés

hajlandó elfogadni, és tulajdonképpen a hosszú hónapokon át folytatott tárgyalások emiatt nem vezettek eredményre. Ez viszont azt jelentette, hogy 1077 áprilisának végén I. Géza *de iure* mint ellenkirály halt meg. Halála véget vetett a tárgyalásoknak, ugyanakkor a XI. század végi trónharcok új szakaszának lett nyitánya.

---

nem bizonyult tartósnak, mert Salamon az elvesztett hatalom visszaszerzésére tört (SRH I. 407—408.). De ekkor közjogi szempontból már László volt előnyösebb helyzetben, Salamon jogilag vesztes pozícióból lépett újra a trónharcok mezejére.

Ференц Макк

ЗАМЕЧАНИЯ ОБ ИСТОРИИ ШАЛАМОНА И ГЕЗЫ I

В своей работе автор рассматривает некоторые вопросы правления королей Шаламона (1063—1074) и Гезы I (1074—1077), прежде всего борьбу за власть членов династии и стоящей за ними знати. В 1063 году Геза стремится захватить только княжескую власть (*ducatus*), чего ему и удалось добиться в начале 1064 года. После нескольких лет «коалиционного правления» короля Шаламона и князя Гезы, Геза уже не довольствовался княжением, а он хотел захватить корону короля. Из-за его стремления к власти с 1071 года господствующий класс разделился минимум на три фракции. В результате вспыхнувших вооруженных столкновений в 1074 году власть перешла в руки Гезы. По вопросу о власти Геза — во время его управления — столкнулся с двумя трудными задачами: с одной стороны он вынужден был отстоять свое положение против Шаламона, с другой стороны — против законного короля, Шаламона — ему необходимо было легализовать свое правление. Свой престол ему удалось защитить, затем Геза был коронован на королевство византийской короной. Шаламон однако до конца сохранил за собой часть страны и оставил себе исконные символы власти. Таким образом в стране были два короля, и, по мнению автора, Геза I по отношению к Шаламону юридически считается контркоролем.

Ferenc Makk

REMARQUES SUR L'HISTOIRE DE SALAMON ET GÉZA 1er

Dans son étude, l'auteur examine quelques questions du règne de Salomon (1063—1074) et du roi Géza 1er (1074—1077), avant tout les luttes de pouvoir des membres de la dynastie et des seigneurs alignés derrière eux. En 1063, Géza ne voulait saisir que du duché, il a réussi à l'obtenir au début de 1064. Après „le gouvernement de coalition” de quelques années du roi Salomon et du prince Géza, ce dernier ne se contentait plus du duché, mais il voulait se saisir de la couronne royale. A cause de son aspiration au pouvoir, la classe dominante s'est divisée au moins en trois fractions à partir de 1071. A l'issue des luttes armées éclatées, le pouvoir est tombé entre les mains de Géza en 1074. Pendant son règne, Géza se trouvait en face de deux devoirs difficiles concernant le pouvoir: d'une part il devait défendre sa position contre Salomon, d'autre part, il devait légaliser son propre pouvoir contre le roi légitime, Salomon. Il a réussi à défendre son trône, ensuite il s'est fait couronner roi de la couronne de Byzance. Mais Salomon a gardé une partie du pays et les insignes originaux du pouvoir. De cette manière, le pays avait deux rois et, selon l'auteur, Géza 1er peut être considéré de jure comme anti-roi en face de Salomon.